

Конфліктний потенціал виборів і технології його врегулювання в Казахстані

Гульнар Насімова,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології

Казахського національного університету

ім. аль-Фарабі

Вибори відображають сформовану в суспільстві розстановку політичних сил, його основні політичні потреби й інтереси. Політична ж цінність виборів полягає в тому, що вони переводять політичні протиріччя у сферу відкритої, легітимної політичної конкуренції, дають можливість уникнути екстремістського розвитку подій. Тобто, вибори – це один з методів залагодження конфліктів, покликаний надати стихійній боротьбі інтересів цивілізованого характеру. Результати виборів є найважливішим і найбільш точним показником морально-психологічного стану суспільства, його ідейно-політичної орієнтації.

Якщо говорити про Казахстан, то слід відзначити, що вибори в республіці заклали базу електоральної конкуренції. Сформувалися інституціональні умови, що визначають характер змагання різних політичних сил.

Та просто констатувати ці факти недостатньо. Необхідно зрозуміти, який політичний досвід ми надбали на новій електоральній сцені в процесі минулих виборчих кампаній, до яких прагматичних висновків може привести їх аналіз.

В цілому всі виборчі кампанії, що відбулися в Казахстані, дозволяють визначити кілька важливих моментів.

1. Інститут виборів закріпився як найважливіша демократична процедура в суспільстві, за допомогою якої здійснюється легітимація влади, вирішення цивілізованим шляхом проблем, що нагромадилися в суспільстві.

2. Обрано оптимальну виборчу систему, яка задовольняє різні соціально-політичні інтереси й потреби, – змішану систему. Безумовно,

Конфліктний потенціал виборів і технології його врегулювання в Казахстані

Гульнар Насімова

щодо перспективності цієї системи можна сперечатися, оскільки її реалізація на практиці має суттєві труднощі. Але на сьогодні змішана система, на нашу думку, є інструментом громадської згоди й примирення.

3. Нагромаджено значний досвід проведення виборчих кампаній, удосконалюються законодавча база, технології передвиборчої боротьби.

Разом з тим необхідно визнати, що вибори служать не тільки узгодженню інтересів та оптимізації конфліктів – вони можуть викликати й посилення соціально-політичної напруженості. Це засвідчують останні події на пострадянському просторі – там, де результати виборів призвели навіть до масових заворушень.

Для запобігання й нейтралізації вогнищ соціально-політичної напруженості, для вироблення стратегії й тактики управління, забезпечення в країні стабільної обстановки необхідно, передусім, добре знати електоральні настрої. У цьому зв'язку, на нашу думку, є необхідність звернутися до парламентських виборів в Казахстані 2004 року.

В цілому результати виборів засвідчили підтримку казахстанськими громадянами здійснених владою реформ. Водночас не можна оминати увагою ту частину виборців, для якої найбільш прийнятною формою політичної поведінки став абсентеїзм. Схоже, казахстанський електорат з кожними виборами все більше втрачає інтерес до основного інституту демократії: відсоток виборців, що беруть участь у голосуванні, постійно знижується. Якщо 1995 року у парламентських виборах взяло участь близько 70 % осіб, що мали право голосу, то 1999 року на виборчі дільниці прийшло 62,56 % виборців, а 2004 року – 54,3 %. Це можна пояснити тим, що в перших виборчих кампаніях громадян приваблювала можливість реального вибору й перший досвід конкурентних виборів. Потім відсоток абсентеїстів помітно збільшувався, оскільки вибори все менше стали сприйматися як реалізація інтересів громадян. Очікування того, що парламент зможе вирішити гострі суспільні проблеми, не виправдалися. Громадяни зосередили свою увагу на інших питаннях.

Так, за результатами соціологічного опитування, проведеного дослідницьким центром „Репутація”, 23,7 % респондентів, що не брали участі в голосуванні, впевнені, що переможець був відомий заздалегідь, а тому їх голос нічого не вирішував. Кожен п'ятий опитаний пояснив свою неучасть у виборах байдужістю до виборчого процесу. Причиною відсутності 7,6 % респондентів на виборчих дільницях стала участь у передвиборчих перегонах політичних партій і кандидатів, які не користувалися симпатією виборців. 10,1 % опитаних не змогли проголосувати, бо на виборчій дільниці не знайшли своїх прізвищ у списках виборців. 4,1 % виборців не взяли участі в голосуванні через незнання номера своєї виборчої дільниці. Для 5,4 % виборців причиною неучасті став від'їзд із міста в день голосування, а 2,2 % не прийшли на вибори за станом здоров'я. Разом з тим, 4,3 % з тих, хто проігнорував

вибори, не змогли назвати конкретну причину свого „учинку” [1].

Отже, більшість респондентів заздалегідь була переконана в марності виборів і можливості фальсифікацій. В основі мотивів неучасті лежить зневіра в перемозі гідних кандидатів, а також у тому, що обрані депутати виконуватимуть передвиборчі обіцянки, а спостерігачі вплинуть на об'єктивний підрахунок голосів.

На нашу думку, однією з причин відмови виборців від голосування цілком могло бути те, що в бюлетенях не було графи „проти всіх”. Якщо згадати парламентські вибори 1999 року, то 373.440 казахстанців висловили активне неприйняття запропонованим їм на вибір політичних сил, а вибори 2004 року такої можливості не надали. Якби ця графа в бюлетені була, то це дало б можливість протестному електоратові, як мовиться, „випустити пару” – це був би легітимний канал політичного волевиявлення.

Особливої уваги заслуговує те, що абсентеїстами стала значна частина молоді. Молодіжний електорат має свої особливості, що віддзеркалюють специфіку соціального стану окремих груп молоді, розходження в їх інтересах і політичних орієнтаціях. По тому, наскільки довіряють молоді люди державним і громадським структурам, можна судити не тільки про їх політичні настрої, але й про мотиви політичної поведінки. Так, результати соціологічного опитування свідчать, що лише 15 % молодих виборців прийняли тверде рішення взяти участь у виборах, 40 % мають намір взяти участь у голосуванні, 45,3 % не прийняли жодного рішення [2].

Сучасні конфлікти в казахстанському суспільстві свідчать про значний вплив молоді на політичні процеси й результат політичної боротьби. І в цих умовах цілком зрозуміле прагнення різних політичних сил залучити на свій бік молодь.

Безумовно, неучасть у політиці – таке ж демократичне право, як і участь у ній. І те, що казахстанські громадяни скористалися цим правом, не є чимось екстраординарним. Водночас, на нашу думку, необхідно усвідомлювати, що політичний абсентеїзм може завести суспільство в глухий кут політичної апатії, що може викликати політичну дестабілізацію. Більше того, існує небезпека, що за певних умов можливий різкий перехід від абсентеїзму до радикальних форм політичної поведінки.

Особливо непрості проблеми можуть виникнути, коли „виборчі очікування” стануть марними. Видається, що абсентеїзм – це своєрідний індикатор напруги в суспільстві. Тому нині потрібен глибокий аналіз причин неучасті у виборах, що дозволить передбачати „несподіванки” й запобігти негативним наслідкам такого типу політичної поведінки.

Проте особливих проблем з явкою на президентських виборах в Казахстані не буває. З одного боку, порівняно висока явка на президентських виборах свідчить про їх важливість для виборців. З іншого

Конфліктний потенціал виборів і технології його врегулювання в Казахстані

Гульнар Насімова

боку, це свідчить про те, що довіра громадян до виконавчої влади набагато вища, ніж до законодавчої. Цілком очевидно, що в казахстанській політичній системі для більшості громадян важливим владним інститутом є президент, адже саме він володіє достатніми повноваженнями для формування загальнополітичного курсу.

Однією з причин конфліктної ситуації на парламентських виборах 2004 року було використання автоматизованої інформаційної системи, що стало об'єктом пильної уваги не тільки вітчизняних, але й зарубіжних фахівців.

Як і передбачалося, електронна система голосування стала нагодою для звинувачень з боку опозиції. Опозиція, виступаючи проти нового способу голосування, навіть прогнозувала бойкотування виборів. Причини були різні: від якості електропостачання виборчих дільниць і до нерозуміння виборцями правил і процесу електронного голосування.

Центрвиборчком перед виборами поетапно здійснював роз'яснювальні заходи. Не можна, зокрема, ігнорувати значення інструкцій і рекомендацій для всіх учасників виборчого процесу (пам'ятка членові дільничної виборчої комісії, пам'ятка членові територіальної виборчої комісії, пам'ятка членові окружної комісії, пам'ятка міжнародним спостерігачам, пам'ятка політичним партіям, пам'ятка представникам ЗМІ, пам'ятка кандидатам у депутати, пам'ятка спостерігачам, пам'ятка довіреним особам кандидатів у депутати, пам'ятка виборцям).

Крім того, у засобах масової інформації публікувалися матеріали з роз'ясненнями змін і доповнень до виборчого законодавства, про основні характеристики й можливості автоматизованої інформаційної системи „Сайлау”, з питань складання списків виборців, нанесення штрих-кодів. Водночас, у зв'язку з необхідністю організації масового всеобучу виборців, Центральна виборча комісія в засобах масової інформації всіх рівнів організувала цикл передач „Щоденник виборів”. Регулярно демонструвалися ролики інформаційного, навчального й мобілізуючого характеру. Однак, як з'ясувалося, звинувачення на адресу влади були передчасними, оскільки виборцю надавалося право голосувати й традиційним способом. Отже, на парламентських виборах 2004 року казахстанський виборець мав змогу проголосувати за допомогою паперового бюлетеня або скористатися електронною системою.

Позитивним моментом у ході парламентських виборів, на нашу думку, стало підписання політичними партіями „Хартії про принципи політичної конкуренції”. Безумовно, не обійшлося без недотримання положень Хартії. Наскільки це вплинуло на результат виборів, визначити складно, та ми й не маємо такої мети. Але зрозуміло одне: в країні розроблено правила, на яких має ґрунтуватися демократичний виборчий процес. Отже, завдання сьгоднішніх політиків полягає в дотриманні встановлених правил боротьби за голоси виборців.

Важливим етапом у політичному житті країни стали теледебати, які

транслявалися по двох каналах телебачення. Важко сказати, чи показали кандидати в депутати електорату свої ораторські здатності й уміння стратегічно мислити. Ще складніше виявити, наскільки ці дебати змогли вплинути на електоральну поведінку громадян. Можна навіть допустити, що підсумком таких дебатів стало розчарування виборців. Але головне полягає в тім, що теледебати проходили в рамках певних правил, установлених ЦВК, законами про вибори. Крім того, влада в черговий раз відповіла опозиції на її претензію, що стосується обмеження доступу до ефіру.

Логіка виборчого процесу така, що на фініші завжди мають бути переможці й переможені. Офіційні результати парламентських виборів 2004 року показали, що опозиція не одержала підтримки населення. І це можна констатувати з жалем.

По-перше, серйозна й системна опозиція важлива для розвитку будь-якої країни.

По-друге, без опозиційних сил не може бути й мови про справжню демократію. Суспільству завжди необхідні конструктивні цілі опозиції.

По-третє, значно краще було б, якби опозиція свої цілі й програмові настанови озвучувала в парламенті, а не за допомогою неконвенційного типу участі, що нерідко призводить до дестабілізації суспільства.

Тому, як нам здається, казахстанський парламент нині не зможе „замкнути на себе” більшу частину напруженості, соціально-політичної конфліктності в суспільстві, аби „випустити пару” протестного населення.

„Кольорові революції”, що відбулися в деяких країнах СНД, опинилися в центрі уваги багатьох казахстанських аналітиків. Дехто з них навіть заявляв, що існує якийсь зведений графік, у якому визначено маршрут подальшого просування потягу цих революцій. Згідно з цим „графіком”, наступними пунктами призначення мали бути держави, де відбуватимуться вибори. Саме на тлі активного обговорення політичних подій в Грузії, Україні та Киргизстані проходила президентська виборча кампанія в Казахстані (грудень 2005 року). Більше того, прагнучи змодельювати політичну ситуацію в Казахстані, окремі політичні сили вважали за можливе використати досвід цих країн, що надзвичайно актуалізувало проблему забезпечення внутрішньої стабільності й запобігання конфліктам.

Опозиційні політичні сили домагалися компрометації владних структур в очах громадської думки, намагалися використати настрої соціально вразливих шарів суспільства. Це „банальний” метод будь-якої опозиції, оскільки саме в такий спосіб можна створити широкі можливості для підриву авторитету влади, порушення питання про її легітимність і правомірність збереження. Опозиційна преса активно поширювала чутки, що влада готується протидіяти мирним демонстраціям, обмежувати право громадян збиратися на мітинги тощо.

Конфліктний потенціал виборів і технології його врегулювання в Казахстані

Гульнар Насімова

Що стосується політичних сил, які тримають у своїх руках владні важелі, то вони прагнули зберегти політичне статус-кво, зміцнити свою владу всупереч намаганням опозиції підірвати її. Не можна не помітити, що й лідери окремих провладних політичних партій висловили своє ставлення до чуток про можливість у Казахстані „киргизького” сценарію. Маємо на увазі заяву лідерів блоку „Лелека”, які заявляли, що візьмуться ледве чи не за зброю, аби протидіяти „оксамитовій революції” у своїй країні [3].

Боючись „кольорових революцій”, влада вжила низку заходів, які, на її переконання, мали запобігти дестабілізації суспільства. Ще напередодні парламентських виборів 2004 року в Казахстані заборонили мітинги в „післявиборчий період”. (Наприкінці 2006 року ці обмеження було знято).

Не останню роль у запобіганні конфліктам зіграли ЗМІ. Так, регулярно висвітлюючи досягнення Казахстану в соціально-економічній сфері, журналісти підштовхували читача, слухача і глядача до висновку, що успішний розвиток країни багато в чому залежить від її стабільності. Здається, висвітлення в ЗМІ подій у Киргизстані обумовило те, що громадяни Казахстану оцінили успіх здійснених в країні реформ. Це відіграло немалу роль у тому, що на президентських виборах 2005 року казахстанці підтримали Н. Назарбаєва (91,15 %), оскільки питання стабільності і громадянської злагоди, які він проголошує, близькі більшості громадян.

У зв'язку з цим розглянемо ставлення казахстанських громадян до політичних подій у сусідніх державах. (Використовуємо у статті результати соціологічного опитування Інформаційно-аналітичного центру м. Алмати, який є єдиним мегаполісом в республіці. Крім мільйонного населення, це місто характерне високою концентрацією й активністю політичних, неурядових і професійних організацій. У цьому зв'язку особливе значення для нас має суспільно-політична ситуація в південній столиці [4]).

Отже, стосовно подій в Грузії у свідомості казахстанських громадян превалює точка зору про зміну владної еліти - 19,2 %. У той же час близькі за значенням опції: „оксамитова” революція (17,6 %) і державний переворот (17,0 %).

В Україні, як вважають казахстанці, відбулася зміна еліт - 27,2 %. На порядок нижче показники за градаціями: державний переворот (18,2 %) і закономірний політичний процес (16,2 %).

Критичніше оцінюється ситуація в сусідньому Киргизстані. Третина респондентів (26,2 %) вважає, що там відбувся державний переворот. Трохи менше (24,8 %) опитаних думає, що в цій країні стався збройний конфлікт.

78,0 % респондентів вважають, що подібні політичні події неможливі в Казахстані. Але не можна не зважити на те, що 19,2 % опитаних

дотримуються протилежної думки.

Слід відзначити, що хоча Казахстан не зазнав великих внутрішніх конфліктів, громадська думка не виключає можливості, що на просторах СНД серйозні політичні проблеми можуть „перепливати” з однієї країни до іншої. Відтак проблема втрати відчуття безпеки вельми непокоїть громадян республіки, актуалізуючи потребу консолідації суспільства.

Важливо відзначити, що казахстанським громадянам властивий певний „раціоналізм”, що проявляється насамперед у задоволенні матеріальних потреб. Вони за останні роки „навчилися” спиратися на власні сили, їх більше цікавить індивідуальне економічне й соціальне благополуччя. А для того, щоб досягти й зберегти матеріальне благополуччя, необхідні гарантії. І такі гарантії може забезпечити тільки стабільність і порядок у суспільстві.

Цілком може бути, що в минулі роки революційні ідеї могли б бути затребуваними. Але нині зменшилася кількість соціально неадаптованих людей, „...відбуваються позитивні зміни у ставленні громадян до політики розвитку країни, яку здійснює влада. Так, соціологічні дослідження відзначають збільшення кількості громадян, які в цілому позитивно сприймають курс реформ. Якщо в жовтні 1999 року цей показник дорівнював 41,6 %, а у вересні 2000 року - 47,6 %, то в листопаді 2003 року він уже склав 70,3 %. Ця категорія респондентів в цілому позитивно оцінює сучасний розвиток Казахстану. Лише 10,4 % опитаних вважають, що наша країна розвивається в „неправильному напрямі”. Зокрема, 50,7 % опитаних вважають, що економічна ситуація в Казахстані поліпшується. Крім того, громадська думка в цілому позитивно оцінює свій нинішній рівень життя. Так, 33,4 % опитаних заявили, що тепер живуть краще, ніж 2 - 3 роки тому. Про те, що їх рівень життя не поліпшився, але й не став гіршим, заявили 45,0 % респондентів. Про погіршення матеріального стану заявили 18,9 %” [5].

Отже, у Казахстані не було базових передумов „революції”, оскільки більшість громадян якщо й не були задоволені своїм становищем, то, принаймні, очікували позитивних соціально-економічних змін. Не випадково в лютому 2005 року у Посланні народу Казахстану президент Н. Назарбаєв велику увагу приділив поліпшенню добробуту громадян, освітній системі, вирішенню житлової проблеми тощо. Запропоновані главою держави програми стосуються практично кожного казахстанського громадянина; вони націлені на задоволення основних потреб населення, що й знизило потенціал деструктивних конфліктів.

До речі, опозиція не висунула єдиного кандидата, якого могли б підтримати всі інші лідери опозиційних партій. Більшість молодіжних політичних організацій скептично поставилася до „революційного” досвіду пострадянських країн. Слід відзначити, що можливі наслідки „революцій” викликали тривогу в населення. Як заявив Н. Назарбаєв, „ми вперше в

**Конфліктний потенціал виборів
і технології його врегулювання в Казахстані**

Гульнар Насімова

ході передвиборчої кампанії зустрілися з таким феноменом, як стурбованість казахстанців, а в окремих випадках і просто страх через можливість дестабілізації в країні, тим більше, що дехто, очевидно, на це розраховував. І ми пам'ятаємо, як полегшено зітхнули наші громадяни після виборів" [6].

Необхідно врахувати й те, що Казахстан мав можливість вивчити основні фактори й причини трьох „революцій”. Тому влада зуміла використати превентивні технології, оперативно реагуючи на запити різних соціальних груп, відстежуючи можливість деструктивних конфліктів і запобігаючи їм.

Література:

1. Выборы 2004 г. в Казахстане: шаг за шагом / Под ред. Г. Т. Илеуовой, Д. Р. Ашимбаева.- Алматы, 2005. - С. 267 - 268.
2. Панорама. - 2004.- 13 августа.
3. Президентские выборы в Казахстане: факты, анализ, комментарии. Астана, 2006. - С. 11 - 12.
4. Влияние на политическую обстановку г. Алматы и республике событий в странах СНГ // Аналитический доклад информационно-аналитического центра г. Алматы. –Алматы, 2005. - С. 12 - 14.
5. **Шоманов А.** О некоторых аспектах обеспечения социальной стабильности в Казахстане // Аналитик. – 2004. - № 2.- С. 16.
6. **Назарбаев Н.** Казахстан на пороге нового рывка вперед в своем развитии. Стратегия вхождения Казахстана в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира. Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана. – Астана: Елорда, 2006. - С. 34.